

ДВЕ ДЕСЕТИЛЕТИЯ ПО-КЪСНО*

Богдан Богданов

Благородна е инициативата на издателство "Прима" да почете паметта на Тончо Жечев с преиздаване на негови текстове, между тях и на "Митът за Одисей". Покрай почитта към високото му име на изследовател, писател и общественик с новата поява на тази книга издателството постига и друго, напомня за тихата революция, преминала промяната в 90-те години. И "Българският Великден" по-рано, и предизвикалите известния спор в 1980 година части от "Митът", а и публикуваната в 1985 книга са свидетелства за умонастроението на впечатляващата мисловна пренагласа от 70-те и 80-те години. Днес, когато тоновете ѝ са замлъкнали, сякаш е вече възможно да обсъждаме и подробностите, и същината ѝ. Тя като че ли се свеждаше до вярата, че българското общество може да се промени към по-добро, ако се променят духът и мисленето на българите. Разбира се, в много случаи тази вяра прикриваше радикални помисли. И все пак мнозина и особено активните в това умонастроение вярваха, че боледуващата човешка социалност у нас може да бъде излекувана с една или друга свързваща духовна платформа.

Две бяха основните предложения - за обръщане към по-близките корени на българското минало и за търсене на по-далечни исторически начала. Въпреки антипрогресизма, който ги свързваше, те по-скоро се противопоставяха. Втората платформа поставяше под въпрос местничеството и народническия колективизъм на първата с идеята, че ако не всички, поне някои могат да достигнат до истинските по-дълбоки корени на българското, които са не по-малко универсални от античните начала на европейската цивилизация. Първата платформа се поддържаше от официалните кръгове около Тодор Живков и се реализираше с разточително субсидирани литературни творби и филмови постановки. Втората също добре субсидирана се изповядваше от малкия кръг интелектуалци около Людмила Живкова. Разликата е, че втората линия породила постижения с трайна стойност за съвременната българска култура.

Това не е повече от бедна схема. Специалистите по история на българското минало продължават да са задължени на нашата съвременност за липсващото адекватно описание и на цялата социалистическа епоха, но и на кратката културна революция в нейния край.

"Митът за Одисей" изигра важна роля като един вид средина, свързала реторичния национализъм на първата платформа за духовна промяна с иманентния универсализъм на втората. "Митът" построил топло, съвсем конкретно българско минало. Изпълнено на езика на традиционните европейски символи и ценности, то опазваше българските добродетели от повърхностната реторика на местничеството, но и от размиването им в неясната отдавнашност. "Митът за Одисей" държи да не бъде литература. И действително се бори със съществуващи неща - с повърхностния прогресизъм на по-ранното социалистическо време, с отблъскващите се от него безродници и бездушието на съвременния градски живот.

* Тончо Жечев. Митът за Одисей. София, 2004, с.7-10.

На ясните злини отговоря с ясна прецепта - да се живее достойно означава човек да е потопен в символите и ценностите на родното. И тук е постижението на патриотичното слово на Тончо Жечев. В стъпките на правени и от други съпругания на наше и чуждо то отвори към родното, без да откъсва от света. Повикът за обръщане към традицията и рода, към идиличната естественост на селския бит, към майчиното лоно и простите истини на миналото се отключи от неродни образи.

Тончо Жечев издирваше идеи. От Омировата "Одисея" извлече темите за завръщането в родния дом и затварянето на кръга, за първичната земеделска уседналост и паметта, която привързва към първообразите. Ако се гледа поотделно, казаното по тези теми прилича на проповед. Но "Митът за Одисей" е и нещо цяло. Бих го нарекъл есеистична културология. Така че, книгата може да се чете и догматично, както се е случило в негативните и защитни коментари, предизвикани в 1980 година. Сега се откроява другият по-траен и по-ценен смислов план на текста, подвижността на няколкото идейни нива в него, изразена между другото и в това, че европейските литературни мотиви и образи отключват общоважимо сякаш колективно тълкуване на родното, но и лични преживявания и спомени. "Митът" е своеобразен културологичен мемоар.

Колкото до самия Одисей, жив, топъл и приложен, той е субективен и с потесен обхват от оригиналния в "Одисея". От Омировия герой Тончо Жечев е избрал тези страни, които отключват тукашния опит. Оригиналният в Омировата поема, разбира се, е по-богат. Идеите в него не прозират така леко. Уседналият земеделец е сложно свързан с подвижния моряк. Тези две страни на Одисеевото битие не могат една без друга, точно тъй, както в многовековния елински живот благодатта на земната твърд и рисковете на подвижното море пораждат преплитаци се поприща. Оригиналният Одисей е динамичен и двусмислен. Освен носталгичен земеделец и дръзновен моряк е и нещо друго - добре представя всяка човешка индивидуалност, без да престава да е господарят, единствено възможният герой на онова време. Омировата "Одисея" се занимава с господарските му добродетели и благополучие, които са толкова негови, колкото и на обикновените прислонени в героя хора. Така че, ако ни вълнува идиличното земеделско минало, редно е да забележим, че Омировият Одисей е глава на голям род, че изразява в силата, ума и богоравността си едно патриаршеско битие, което повдига в степен и свързва.

От една страна, автентичният по-диалектичен Одисей от Омировата "Одисея", от друга, новият по-едномерен герой-термин на "Митът". Разликата е наложена като че ли от конкретната приложеност на втория. Но дали това е резултат от индивидуалното послание на Тончо Жечев? Сравнението с използваните в "Митът за Одисей" други образи от европейската литература навежда на мисълта, че новият Одисей е такъв, защото е български. Яснотата и едномерността, които организират текста, са толкова проявления на мярата на автора, колкото на самата българска култура. Днес две десетилетия след публикуването на "Митът за Одисей" ми се струва, че точно на това се дължи сигурната следа, която остави Тончо Жечев в съвременната ни култура, на неговия едновременно пределно личен и пределно български глас.